

KONSOLİDE BÜTÇE AÇIKLARI

Doç. Dr. Figen ALTUĞ
Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Maliye Bölümü

Bu çalışma, 1990-1994 dönemi boyunca Türkiye'de Konsolide bütçe açıklarının nedenleri ve alınmaya çalışılan önlemleri, değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bunun için, özellikle 1994 Mali Yılı Bütçe gerekçesindeki verilerden yararlanılarak hazırlanan tablolardaki bulgular konsolide bütçe açıkları-gelir-giderleri itibariyle özetlenmiş; içinde bulunduğumuz mali yıl itibariyle gelişmelere ayrıca değinilmiştir.

I- KONSOLİDE BÜTÇE AÇIKLARI, NEDENLERİ, ÖNLEMLERİ

A. KONSOLİDE BÜTÇE AÇIKLARI

Mali yıl başında, genel bütçe tahmini gelirleri ile katma bütçe tahmini gelirleri toplamının, ilgili idarelerin yıl boyunca üstlenecekleri tahmini giderleri etmemesi ile oluşmuş Konsolide bütçe açığı ile mali yıl sonunda karşılaşılan Konsolide bütçe nakit açığı, farklı kavramlardır Hazine aracılığıyla yıl boyu nakil ihtiyacı denkleştirilse bile, dönem sonu itibariyle vergi gelirleriyle kapatılamayan borçlanma, gerçek açık olarak karşımıza çıkar. Bu doğrultuda, mevcut yapı ve bulgular şöyledir:

1. Konsolide bütçe toplam nakit finansman ihtiyacının GSMH içindeki payı devamlı yükselmektedir.

	1990	1991	1992	1993
Konsolide Bütçe				
Nakit İhtiyacı / GSMH (%)	3.1	5.4	5.5	6.7

Kaynak: T. C. Merkez Bankası. 1993 Yıllık Ekonomik Rapor, S. 21, Tablo: 11.2.2

2. Mali yıl başında öngörülen tahmini gelir-ödenek farkı, mali yıl içindeki ödenek arttırıcı taleplerle artmaktadır. Maliye Bakanlığınca yıl içinde yayımla-

nan "Uygulama Talimatları" ile bu fark azaltılmaya çalışılmakta ise de bütçe açığı, dolayısıyla açıktan finanse edilen harcama oranı yükselmektedir¹.

	1990	1991	1992
Bütçe Açığı / Bütçe Gideri (%)	17.2	25.2	20.9
Bütçe Açığı / Bütçe Ödenek Teklifleri (%)	14.9	23.2	15.4

Kaynak: 1994 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi

Tahmini bütçe açığı, mali yıl sonunda azalmayıp artmakta ve nakit açığına dönüşerek bir sonraki yıl bütçesini de etkilemektedir. Bu nedenle gelir tahminleri ile ödenek teklifleri arasındaki farkı, "bütçe açığı" kavramında temel olarak almak gerekir.

B. KONSOLİDE BÜTÇE GELİRLERİ

1. Konsolide Bütçe Gelirleri içinde Katma Bütçe gelirleri ile Vergi Dışı Normal Gelirlerin payı azalmakta; Özel Gelirler ve Fonların payı artarken Vergi Gelirleri nisbi önemini korumaktadır (Tablo 1).

Tablo 1

	1990	1991	1992	1993	1994
Konsolide Bütçe Gelirleri	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Genel Bütçe Gelirleri	99.1	99.1	99.4	99.4	99.5
Vergi Gelirleri	81.1	83.1	79.5	70.7	75.4
Vergi Dışı Normal Gelir.	13.2	8.7	9.2	7.6	9.2
Özel Gelirler ve Fonlar	4.9	7.3	10.8	21.1	14.9
Katma Bütçe Gelirleri	0.9	0.9	0.6	0.6	0.5

2. Dolaylı vergilerin payı artmaktadır (Tablo 2).

¹ Örneğin, 1993 yılında 53.2 trilyon TL. olacağı tahmin edilen Konsolide Bütçe Açığı (dolayısıyla nakit finansman ihtiyacı), 129,4 trilyon TL. olarak gerçekleşmiştir. Bkz. TC. Merkez Bankası 1993 Yıllık Ekonomik Rapor. s.22.

Tablo 2

	1990	1991	1992	1993	1994
Dolaysız Vergiler	52.1	52.3	50.4	48.1	45.7
Dolaylı Vergiler	47.8	47.7	49.6	51.6	54.2

3. Gelir ve tüketimin vergilenmesinde üç temel vergi olarak Gelir Vergisi, Katma Değer Vergisi ve Kurumlar Vergisinden KDV'nin payı artarken GV ve KV'nin payları azalmaktadır (Tablo 3).

Tablo 3

Toplam Vergi Gelirleri İçinde
GV. / KV / KDV Payları

	1990	1991	1992	1993	1994
G. V.	41.0	42.4	42.4	40.6	39.1
K. V.	10.2	9.0	7.1	6.6	5.8
KDV.	27.2	29.0	29.7	30.8	32.6

4. Konsolide Bütçe Gelirlerinin Gerçekleşme Oranları yüksektir (Tablo 4).

Tablo 4

Konsolide Bütçe Gelir Tahsilatlarının
Tahmine Göre Gerçekleşme Oranları (%)

	1990	1991	1992
Vergi Gelirleri	104.0	100.9	101.3
Vergi Dışı Normal Gelirler	60.1	39.7	47.2
Özel Gelir ve Fonlar	174.0	77.2	120.6
Katma Bütçe Gelirleri	317.0	352.2	392.0

Konsolide Bütçe Gelirleri/GSMH oranında önemli bir artış kaydedilmekte beraber, Konsolide Bütçe Gideri/GSMH oranındaki artış daha fazladır.

	1990	1991	1992
5. Konsolide Bütçe Geliri/GSMH	19.7	21.9	22.8
Konsolide Bütçe Gideri/GSMH	23.8	29.2	28.9

Kaynak: 1994 Bütçe Gerekçesi

C. KONSOLİDE BÜTÇE ÖDENEKLERİ

1. Konsolide Bütçe Ödeneklerinden yatırım ödeneklerinde devamlı, cari ödeneklerde ise 1993 yılından itibaren azalma, transfer ödeneklerinde ise 1992'den bu yana tırmanma söz konusudur. 1994 Mali Yılı Bütçe teklifinin yarısı, transfer ödeneklerinden oluşmaktadır (Tablo 5).

Tablo 5

	1990	1991	1992	1993	1994
Konsolide Bütçe Gelirleri	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Cari	43.1	46.6	48.3	48.1	39.5
Personel	31.6	34.3	38.5	38.6	31.1
Diğer	11.5	12.3	9.8	9.5	8.4
Yatırım	14.4	14.0	13.0	12.8	10.5
Transfer	42.5	39.4	38.7	39.1	50.0

2. 1990-1994 yılları arasında konsolide bütçe ödenekleri ekonomik ayırma göre ele alındığında, ödeneklerde farklı hızda artışlar olmasına rağmen özellikle 1992'den bu yana transfer harcamalarında yüzde yüzü geçen artışlar görülmektedir (Tablo 6).

Tablo 6
Konsolide Bütçe Ödeneklerinin Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranları (%)

Yıllar	Cari Hizmet Ödenekleri	Yatırım Ödenekleri	Transfer Ödenekleri
1990	144.2	85.6	65.4
1991	64.9	37.1	56.8
1992	121.6	99.8	89.6
1993	76.2	71.9	160.1
1994	83.0	86.0	135.0

3. Aynı dönemde konsolide bütçe ödenekleri, fonksiyonel dağım itibariyle dalgalanmalar göstermekle beraber konsolide borç faizi ödemeleri dışındakilerin 1994'de toplam içindeki payları azalmaktadır (Tablo 7).

Tablo 7
Konsolide Bütçe Ödeneklerinin
Fonksiyonel Dağılımı (%)

Fonksiyonlar	1990	1991	1992	1993	1994
Genel Hizmetler	22.5	25.9	21.6	26.8	25.8
Sosyal Hizmetler	0.8	0.8	0.8	0.8	0.6
Ekonomik Hizmetler	36.3	36.6	56.9	37.5	31.6
Savunma-Adalet-Emniyet Hizmetleri	17.7	18.7	18.3	16.6	15.4
Konsolide Borç Faizi Ödenekleri	22.7	18.1	20.2	18.4	26.6
Toplam	100.0	100.	100.0	100.0	100.0

D. 1994 KONSOLİDE BÜTÇESİNDEKİ DURUM

1. Konsolide Bütçeye dahil kamu kurumlarının ilgili yıl bütçe hazırlanmalarına yardımcı olmak amacıyla uyulması gereken genel ilkeleri ve bütçe hazırlama esaslarını içeren Bütçe Çağrısı, Maliye Bakanlığınca her yıl kamu kurumlarına gönderilmektedir.

1994 Mali Yılı Bütçe Çağrısı da benzerleri gibi,

- Gelir ve giderlerin tam, doğru ve samimi olarak gösterilmesi;
- Kamu açıklarını azaltmak için kamu gelirlerinden daha hızla artan kamu harcamalarında artış hızının yavaşlatılması;
- Kuruluşların bütçe tekliflerini hazırlarken önceki yıl ödeneklerinin belirli oranlarda artırılması yoluna gidilmemesi;
- Tüm programların gözden geçirilerek önemini kaybetmiş program-alt program-faaliyet/projelerin tasfiye edilmesi;
- Ödenek ihtiyaçlarının gerçekçi bir şekilde belirlenmesi; kaynak yaratmak kadar kaynakların ölçülü kullanılmasından söz etmektedir.

2. Bu esaslar doğrultusunda 1994 Bütçesi 1993 Konsolide Bütçesine oranla yüzde 106.2'lik bir artışla hazırlanmıştır².

	1993 Ödeneği (milyar TL.)	1994 Bütçe Teklifi (milyar TL.)	Artış Oranı (%)
Genel Bütçe	395 614.6	816 000.0	106.3
Katma Bütçe	58 335.7	107 581.0	84.4
Toplam	453 950.3	932 581.9	103.5
Hazine Yardımı	56 770.8	104 581.9	84.2
Konsolide Bütçe	397 179.5	819 000.0	106.2

Kaynak: 1994 Bütçe Gerekçesi

3. Genel Bütçedeki Ortalama artış oranı yüzde 106.3'ün üzerinde ödenek artışı teklif edilen kurumlar şunlardır:

Kurumlar	1993 ödeneğine oranla 1994 teklifindeki artış oranı (%)
Cumhurbaşkanlığı	425.5
Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı	166.3
Diyanet İşleri Başkanlığı	126.0
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	117.6
Denizcilik Müsteşarlığı	251 (yeni kurum)
Gümrük Müsteşarlığı	

4. 1993 yılı itibariyle belirtilmiş 12 aylık ortalama yüzde 66.1'lik fiyat artışının altında ödenek teklifi ile gelen genel bütçeli daireler vardır.

5. Diğer genel bütçeye dahil dairelerin ödenek artış teklifleri yüzde 67.9 ile yüzde 99.2 arasında değişmektedir.

6. Katma Bütçeli kuruluşlardan, ortalama artış oranı yüzde 84.4'ün üzerinde gelişme gösterenler şunlardır:

² 1994 Bütçe Yasası ile Kabul edilen tutarlarda, Bütçe Teklifine oranla yüzde 0.9'luk bir artış söz konusudur.

Kurumlar	1993 ödeneğine oranla 1994 teklifindeki artış oranı (%)
T. B. M. M.	65.6
Sayıştay	61.0
Danıştay	49.1
Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü	52.9
Devlet Meteoroloji İşleri Gen. Md.lüğü	59.9
Milli Eğitim Bakanlığı	63.4
Ulaştırma Bakanlığı	63.7
Orman Bakanlığı	59.4
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	41.5
Çevre Bakanlığı	35.9

7. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü 1994 bütçesi 1993 ödeneğine oranla yüzde 66.6 oranında daralmaktadır.

Kurumlar	1993 ödeneğine oranla 1994 teklifindeki artış oranı (%)
Tarım Reformu Genel Müdürlüğü	116.7
Vakıflar Genel Müdürlüğü	101.0
Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü	99.9
Karayolları Genel Müdürlüğü	91.2
Orman Genel Müdürlüğü	95.0
Ankara Üniversitesi	93.3
Karadeniz Teknik Üniversitesi	93.5
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	87.9

8. Katma Bütçeli İdarelerden onikisinin 1994 ödenek teklifleri, 1993 yılı fiyat artış ortalamasının altında kalmıştır.

9. Diğer katma bütçeli idareler yüzde 67.7 ile yüzde 81.8 oranında artış talep etmektedir.

Kurumlar	1993 ödeneğine oranla 1994 teklifindeki artış oranı (%)
Hudut ve Sahiller Sağlık Gnl. Md.	43.4
Yüksek Öğretim Kurulu	25.5
Hacettepe Üniversitesi	57.8
Gazi Üniversitesi	65.2
Mimar Sinan Üniversitesi	61.6
Trakya Üniversitesi	64.8
Uludağ Üniversitesi	61.8
Anadolu Üniversitesi	46.5
Selçuk Üniversitesi	66.5
Akdeniz Üniversitesi	66.2
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	66.5
İnönü Üniversitesi	46.1

10. Yüksek Öğrenim Kurumları tüm katma bütçeli idarelere ayrılan ödeneklerin yüzde 27.1'ine sahiptir.

11. Katma Bütçeli İdareler olarak Yüksek Öğrenim Kurumlarına yapılan (1991 yılından itibaren cari hizmet maliyetlerine devlet katkısı dahil) toplam Hazine Yardımı, ilgili kurumların ödenekler toplamına oranla ortalama yüzde 99.4'dür. Hazine tarafından karşılanan ödenekleri, ortalamanın altında kalanlar ise Cumhuriyet Üniversitesi (yüzde 98.9), İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü (yüzde 98.6), Galatasaray Eğitim-Öğretim Kurumudur (yüzde 97.4).

12. 1993 mali yılındaki YÖK 28 üniversite ve 11 diğer katma bütçeli kuruluşa 1994 mali yılında 2 Yüksek Teknoloji Enstitüsü 24 yeni üniversite ve Galatasaray Eğitim-Öğretim Kurumu dahil edilmiştir. Katma bütçeli idareler toplam ödeneklerinin, yüzde 3.5'u ilave olursa 31 yeni kuruma tahsis edilmiştir ki ilave olunan ödenek, 1993 yılında mevcut yüksek öğrenim kurumlarına ayrılan ödeneklerin 1994'de yüzde 14.6'sını teşkil etmektedir.

13. Yüksek Öğrenim Kurumları dışındaki Katma Bütçeli İdarelerden Huded ve Sahiller Sağlık Gnl. Md. ile Telsiz Gnl. Md. kendi öz gelirleri ile yetinmekte; Vakıflar Gnl. Md. ödeneklerinin yüzde 79.0'unu Orman Gnl. Md. yüzde 28.2'sini öz gelirleri ile karşılamakta; diğerleri de ortalama yüzde 98 oranında Hazine Yardımı almaktadır.

E. 5 NİSAN KARARLARI

Geçtiğimiz onbeş yıllık sürenin 1979-1983, 1984-1989, 1990-1993 olarak üç ayrı dönem olarak incelendiği bir çalışmada, altı grup içinde toplanan bütçe harcama kalemlerinin toplam içindeki oranları hesaplanmıştır³.

Buna göre, üç dönem boyunca personel harcamaları birinci diğer cari harcamalar ise beşinci kalem olma niteliklerini korumuşlar; yatırım harcamaları ilk dönemde ikinci kalemken giderek üçüncü ve dördüncü sıraya inmiş; transfer harcamaları içinde KİT'lere yapılan transferler dördüncü kalemden son iki dönemde altıncı kalem niteliği kazanmış; buna karşılık faiz ödemeleri ilk dönemde altıncı kalemken son dönemde ikinci sıraya yerleşmiş; diğer transferler üçüncü sıradan başlayıp ikinci sıraya çıkmış; son dönemde tekrar üçüncü sıraya inmiştir. Bu şekliyle 1990 yılından bu yana. Konsolide bütçe "maaş ve faiz ödeme" bütçesi niteliğindedir.

Konsolide Bütçenin gerek mali yılbaşında görünürde, gerekse mali yıl sonunda gerçek anlamda oluşan ve birbirini izleyen açıklarının finansman için borçlanma gereğindeki artış, ödenme aşamasında sorun yaratmakta giderek vergi gelirleri, iç borç ana para ve faiz ödemesine yetmemektedir.

Açıkları kapamak için borçlanıp daha sonra alınan borcun faiz ve anaparası için tekrar borçlanma kısır döngüsüne son verme amacıyla, bir yandan kamu gelirlerini artırıcı diğer yandan kamu harcamalarını kısıtlayıcı önlemleri içeren İstikrar Programı (5 Nisan 1994 Kararları) yürürlüğe girmiştir. Bu program sonucu 1994 Mali yılı ikinci üç aylık dönemi olarak, Nisan-Mayıs-Haziran aylarında 16.3 trilyon TL. ilave gelir sağlanması⁴; bütçe harcamalarında da 22 trilyon TL. tutarında kısıntı yapılması⁵ beklenmektedir.

³ Turgay Berksoy, "Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Bu Açıkların Finansmanı" IX. Maliye Sempozyumu, Mersin, s. 7-8.

⁴ Petrol Ürünleri Fiyat Artışı ve Akaryakıt Tüketim Vergisinden Bütçeye Aktarılan payın yükseltilmesinden 5.5 trilyon TL.
Akaryakıt Fiyat İstikrar Fonu kesintisinin artırılmasından 4.3 trilyon TL.
Tekel ürünleri fiyatlarının artması ve bu kuruluşun Hazineye olan vergi borçlarının tahsilinden 3 trilyon TL.
Diğer gelir artırıcı tedbirlerden 3.5 trilyon TL.

⁵ Diğer cari harcamalardan (kırtasiye, yakıt, malzeme alımları) 3 trilyon TL.
Yatırım harcamalarından 3 trilyon TL.
Faiz hariç diğer transferlerden KİT'lere yapılan transferler dahil) 16 trilyon TL.

Harcamalarda saptanan kısıntı miktarlarına ulaşabilmek için Maliye Bakanlığınca hazırlanan Bütçe Uygulama Talimatında yılın ikinci üç aylık dönemde ödeneklerin bloke ve serbest bırakılma ilke ve oranları belirtilmektedir.⁶

II. DEĞERLENDİRME

1. 1990'dan itibaren Konsolide Bütçe Kanalıyla giderek yatırımlardan vazgeçilmekte esneklikten uzaklaşmakta, özellikle faiz ve maaş ödemekle yetinilmiktir. Hatta alınan borçların tekrar borçla kapatılması sonucu oluşan kısır döngü kırılmadığında, vergi gelirleri borç anapara ve faizin dahi ödemeye yetmeyeceği düşüncesiyle, nakit açığını kısmak amacıyla mali yıl içinde harcamalarda kısıtlayıcı-gelirlerde arttırıcı önlemlere başvurulmaktadır. Bu önlemlerin mevcut dengesizliği belli bir dönem sonunda gidereceği varsayılsa bile, sorun kökten çözülmüş sayılmaz.

2. Konsolide bütçe gelirleri içinde halen nisbi önemini koruyan vergi gelirlerinden, gelir üzerinden alınanların payları azalmaktadır. Alınacak ek önlemler mevcut vergi matrahlarını kapsamakta; kayıt dışı kalmış gelirler vergilene-memektedir. Mevcut gelir yetersizliğine karşı "şimdilik" alınan önlemlerde ağırlık noktası, fonlardan sağlanacak tutarlardır. Kuşkusuz, Gelir İdaresinin gerek mevzuat gerekse uygulama itibariyle ele alması zorunlu yapısal düzenlemeler, bu tebliğin kapsamı dışında kalmaktadır.

3. Mevcut gelir yapısı içinde tahmin edilen gelirlerin tahsilatları yüksek dahi olsa, kaynak kullanımında en akılcı, en ekonomik kararlar alınmadığından harcamalardaki artış kapatılamamaktadır; herşeyden önce, konsolide bütçeye dahil kurumların faaliyetleri ile hedefleri arasında karşılaştırma imkanları yoktur. Bütçe hazırlıklarında "Çağdaş Bütçe Teknikleri" kullanılmamaktadır.⁷ Bu teknikler kullanılmadığı, dolayısıyla faaliyetlerde en yüksek verimi elde etmek için Hizmet-Maliyet, Maliyet-Fayda analizleri yapılarak seçenekler belirlenmediğinden, kurumlara tahsis edilmiş ödeneklerden belirli harcama kalemlerine kısıntılar getirilmekte, bu şekilde "tasarruf" sağlanmaktadır. Vazgeçilen, ertenen, geciktirilen faaliyetlerin yolaçacağı kayıplar gözardı edilmekte; Ülkenin ekonomik çıkarları yerine sosyal ve siyasal baskılarla kamusal faaliyetler yürütülmekte⁸, ya

⁶ 9 Sayılı 1994 Mali Yılı Bütçe Uygulama Talimatı, s. 2.

⁷ 1968 Mali Yılında Program Bütçe Sisteminin Uygulanmasını öngören çalışmalar başlatılmışsa da bütçe sistemimizdeki değişiklikler görünürdedir; sistemin özü değişmemiştir.

⁸ 1994 Mali Yılı itibariyle Kurulan 31 yeni Üniversitenin bir kısmı, zaman içinde oluşmuş bir yapılanmanın "iki ayrı çekirdeğe" bölünmesi gibi ele alınsa da (örneğin Balıkesir Üniversitesi), büyük bir çoğunluk alt yapılanmanın ekonomik boyutları tartışılmalıdır.

da yürütülür gözükmektedir. Çünkü, değil bir faaliyeten planlanıp-programlanıp-bütçelenmesi, yapılmakta olanlara ilişkin düzenli bir yürütme planı ve kurullar arası yeterli iletişim olduğu bile kuşkuludur⁹.

4. Harcama kararları alınırken, uygulanırken sorumlulukların açık olması; maliyet azaltıcı ve ekonomik faydayı artırıcı kararlar alma yerine, yasal kurallara biçimsel uygunluğa bakılmasından kaynaklanan savurganlıkları önlemek ve benzeri "gereksiz" harcamaları kısmak, kuşkusuz zorunludur¹⁰. Kalıplaşmış bir bütçenin yolaçtığı açıklar, geçici önlemlerle azaltılsa bile temel yapısal, sosyal ve siyasal bozukluklar giderilmediği sürece "yorganı çekiştirme" yeterli olmaz.

5. Bu nedenle, ilgili faaliyetlerin "kamusal" niteliğinden başlayarak kurumlaşma, kaynak talep etme, hizmet üretip sunma, etkinliği ölçme ve hizmete devam etme kararlarının ve özellikle de "önceliklerin" yeniden irdelenmeleri gereklidir. Bunun için, yirmi yıla aşkın bir süre, önce başlatılmış Bütçe Reformu çalışmaları genelde kamuoyu, özeldede baskı grupları, siyasetçi ve bürokratlarca gerekliliğine gerçekten inanılıyor ve işin takipçisi olunacaksa, yeniden gündeme getirilmelidir. Aksi takdirde soruna yönelik yapılan araştırmalar, yeni bütçe teknikleri, kendiliğinden çözüm üretmez.

⁹ Örneğin 1992-1993 öğretim döneminden itibaren Yükseköğretim Kurumlarında yürütülen ikinci Öğretim'de görev alacaklara ödenecek fazla çalışma ücretlerinin düzenlenme yetkisi Bakanlar Kurulundadır. 4 Mayıs 1993 21571 Sayılı Resmî Gazete ile ilan edilen Bakanlar Kurulu Kararıyla konuya ilişkin bir yıllık düzenleme yapılması ve 1993-1994 öğretim döneminin Ocak 1994 sonlarına ilişkin yeni bir düzenleme olmamasından ötürü, ikinci öğretimde görev alanlara ödeme yapılamamaktadır. Bu ve benzeri konularda, Bütçe Dairelerinin farklı yorumları, farklı Üniversitelerde değişik uygulamalar yapılmasına dolayısıyla huzursuzluklara neden olmaktadır.

¹⁰ Özellikle Türkiye'de yıllardır tekrarlananların özeti niteliğindeki çalışmalardan, bkz. Mustafa Yuluğ, Türkiye'de Kamu Savurganlığı ve Bütçe Yönetimi Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu, Yayın No: 1981/230, Ankara: Erciş Kurtuluş, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Devlet Bütçeleri", Maliye Yazıları 30, Mayıs-Haziran 1991, s. 7-20.